

Усюк Т.В.,
*канд. екон. наук, старший викладач кафедри менеджменту ЗЕД
Житомирського національного агроекологічного університету*

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Usiuk T.V.,
*cand.sc.(econ.), senior lecturer at the
department of management of foreign economic activity
Zhytomyr National Agroecological University*

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF MECHANISM OF INSTITUTIONAL SUPPORT OF RURAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Сільське підприємництво є важливим чинником розвитку сільської економіки, без якого не може ефективно розвиватися держава. Тому формування сприятливих умов для його функціонування є одним з найголовніших її завдань. Як показує світова практика, регулювання розвитку підприємництва на селі повинно здійснюватися за рахунок розвиненої інституційної системи і першочергового значення при цьому набувають цільові програми фінансової, технологічної, інформаційної та кадрової підтримки. У рамках ЄС здійснюється системна політика підтримки та регулювання розвитку сільського підприємництва. Основна мета такої політики спрямована на зміцнення позицій внутрішнього ринку, забезпечення процесів інтернаціоналізації підприємств; реалізації принципів свободи у здійсненні вибору діяльності, уніфікованість законодавчої бази та можливість ліквідації негативних наслідків адміністративних бар'єрів. Ефективність такої політики сприяє забезпеченості населення доходами від підприємницької діяльності, що в кінцевому результаті збільшує податкові надходження до бюджету. Відповідно, враховуючи необхідність подолання інституційних бар'єрів, консолідації неформальних інституцій з формальними у розвитку сільського підприємництва, існує нагальна потреба в перебудові існуючого інституційного механізму регулювання господарської діяльності суб'єктів сільського підприємництва з обов'язковим врахуванням законодавчих, економічних, екологічних, політичних, суспільних стимулів, вимог та обмежень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні основи формування інституційної парадигми розвитку відносин між суб'єктами господарювання у сільській місцевості знайшли своє відображення у працях О. Шпикуляка [10], О. Скидана [9], Ю. Лопатинського [5], М. Маліка [6], О. Мороз [7] та інших вчених, прихильників інституційної теорії. Проблеми розвитку підприємницької діяльності на селі висвітлювалися в наукових працях В. Збарського [1], Т. Зінчук [2], Н. Куцмус [4], О. Ковальчука [3], І. Прокопи [8] та ін. Проведені дослідження дають змогу проаналізувати сучасний стан, визначити перспективи розвитку підприємництва в контексті впровадження інституційних змін. Разом з тим, невирішеними залишаються такі аспекти окресленої проблематики, які, незважаючи на значну теоретичну базу, потребують проведення окремого дослідження. Зокрема, реальність ситуації вимагає розробки дієвих заходів з удосконалення механізму інституційного забезпечення розвитку суб'єктів сільського підприємництва, що обумовлює актуальність проведення дослідження, його мету та завдання.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення науково-теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму інституційного забезпечення розвитку підприємництва у сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні перетворення в економіці України об'єктивно зумовили потребу в інтенсивному розвитку інституцій та у заміні старих механізмів малоефективного господарювання в аграрному секторі. Зокрема, М. Малік відмічає, що процеси, пов'язані з подальшою інституційною перебудовою вітчизняної системи підприємництва, тією чи іншою мірою відбуваються у напрямі розвитку дієвого комплексу соціальних та економічних утворень, або ж формалізованих інституцій ринкового змісту [5, с. 132]. Виходячи з даного твердження, варто зауважити, що взаємодія інститутів та інституцій, створюючи певне інституційне середовище, впливає на поведінку сільських підприємницьких формувань, але при цьому встановлює відповідні обмеження для здійснення їх діяльності, використовуючи при цьому економічні, політичні, правові, психологічні та соціальні чинники впливу (табл. 1).

Таблиця 1

Чинники інституційного впливу на розвиток сільського підприємництва

Чинники	Зміст інституційного впливу
Економічний	Економічні відносини суб'єктів підприємництва з державними органами; вдосконалення державної фінансової підтримки сільського підприємництва.
Політико-правовий	Нормативно-правове забезпечення розвитку формувань та єдиної законодавчої стратегії їх розвитку
Адміністративний	Вплив органів місцевого самоврядування, адміністрацій у справах підприємницької діяльності, тендерні комітети та ін.
Соціально-культурний	Взаємодія соціальних, культурних та особистих інтересів підприємців; збільшення доходів населення; культурний розвиток селян; зменшення рівня безробіття.
Техніко-економічний	Концентрація інвестицій на пріоритетні напрями розвитку сільського підприємництва; створення умов для кооперування та стратегічного партнерства; впровадження сучасних інноваційно-технічних підходів до організації діяльності та виробництва продукції.
Екологічний	Вплив екологічних стандартів на якість і конкурентоспроможність продукції; використання природоохоронних, ресурсозберігаючих та маловідходних технологій підприємницькими формуваннями.

Джерело: адаптовано [5; 10].

Механізм інституційного забезпечення розвитку сільського підприємництва є цілісною системою, що включає в себе сукупність взаємопов'язаних інституційних систем, які сприяють ефективному впровадженню законодавчих, економічних, політичних та інших новацій у виробничо-господарській діяльності суб'єктів сільського підприємництва. Процес активізації макроекономічних важелів механізму повинен забезпечувати дотримання науково обґрунтованих принципів та методів щодо узгодження інтересів у напрямі підтримки формувань, а також безпосереднього сприяння співпраці між підприємницькими формуваннями та органами державної влади.

Досить важливим аспектом у впровадженні механізму інституційного забезпечення є визначення основних критеріїв, способів, інструментів та важелів у його формуванні. При цьому необхідним є врахування пропозицій підприємців щодо визначення стратегічної зорієнтованості основних складових механізму, відповідно до розв'язання існуючих соціально-економічних проблем розвитку сільського підприємництва. Об'єднання підприємців у асоціації, спілки або громадські організації суттєво підвищить ступінь їх готовності до участі у формуванні правового поля, обмежень та приписів соціально-економічного характеру, змін у "правилах гри" або ухваленні рішень щодо впровадження інституційних змін. Відтак, у межах дослідження запропоновані напрями удосконалення інструментарію механізму інституційного забезпечення є результатом консолідації підприємницьких

ідей щодо активізації підприємницької ініціативи у сільській місцевості та підвищення ефективності діяльності формувань в цілому.

За результатами дослідження встановлено основні напрями удосконалення інструментарію механізму інституційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності у сільській місцевості, які потребують радикальних нововведень або часткових змін (табл. 2). У розрізі основних складових механізму удосконалення потребують такі інститути, як:

- інститут державного впливу (установи та організації держави, що сприяють розробці та впровадженню інституцій потребують удосконалення у напрямі реалізації основних положень державної політики щодо розвитку підприємницької діяльності; формуванні систем збуту продукції та регулюванні цін; формуванні програм державної підтримки тощо);

- інститут аграрного ринку та економічного регулювання, які реалізуються на основі інституту ціноутворення, потребують удосконалення інституцій у контексті стабілізації цін на продукцію традиційних та альтернативних видів діяльності у сільському підприємстві; управлінні процесами формування вартості у межах реалізації законодавчих інституцій;

- інститут власності (сприяння непорушності прав власності сільських підприємців на основні засоби виробництва);

- інститут соціального капіталу (необхідність дотримання принципів соціальної справедливості, зокрема у оплаті праці, справедливого розподілу державної підтримки; етики у відношенні до партнерів та клієнтів; прозорості ведення бізнесу).

Таблиця 2

Напрями удосконалення механізму інституційного забезпечення розвитку сільського підприємництва

Інструменти регулювання	Напрями удосконалення
Кредитування	Створення системи пільг для суб'єктів сільського підприємництва; безвідсоткових державних кредитів на придбання сільськогосподарської техніки.
Бюджетне фінансування	Формування державних закупівель та замовлень на сільськогосподарську продукцію; підтримка курсу виплати дотацій сільським підприємцям.
Законодавче забезпечення	Удосконалення законодавчої бази; створення дієвих "правил гри"; спрощення системи реєстрації та перевірок підприємницьких формувань; забезпечення власності на засоби виробництва.
Цінова підтримка	Забезпечення паритету цін; удосконалення цінового механізму; забезпечення реалізації продукції за ціною виробника.
Інформаційне обслуговування	Інформаційний супровід процесів впровадження інституційних змін суб'єктами підприємницької діяльності у сільській місцевості.
Податкова політика	Спрощена система оподаткування при створенні підприємницького формування.

Джерело: власні дослідження.

Сучасне інституційне регулювання та підтримка розвитку сільського підприємництва ґрунтується на розробці дієвих програм за такими напрямками, як: законодавчо-податковий, ресурсний, соціальний та інформаційний. Важелями зазначеного механізму є такі основні інституційні компоненти, як: прибуток, державна підтримка, трансакційні витрати та податкові платежі. Інструментарій механізму інституційного забезпечення щодо реалізації зазначених напрямів є досить неефективним. Відтак, з метою забезпечення ефективного функціонування підприємницьких формувань у сільській місцевості запропоновано на рівні державних органів використовувати інструментарій регулювання та активізації розвитку підприємницької діяльності у сільській місцевості (рис. 1).

Реалізація інструментарію стимулювання розвитку підприємницької діяльності у сільській місцевості спрямована на покращення економічного стану кожного формування. Державна підтримка розвитку сільського підприємництва покликана поліпшити фінансовий стан підприємницьких формувань на різних етапах їх розвитку. Фінансові, страхові, інвестиційні, податкові та кредитні види інституцій здійснюють безпосередній вплив на формування та подальший розвиток підприємництва в сільській місцевості через механізми кредитування, субсидування, оподаткування.

Імплементация удосконаленого інструментарію механізму інституційного забезпечення розвитку сільського підприємництва повинна ґрунтуватися на таких основних принципах, як:

- усунення законодавчо-адміністративних бар'єрів у виборі напрямів виробничо-господарської діяльності;

- зміцнення ролі неформальних інституцій у реалізації підприємницької ініціативи, зокрема врахування досвіду підприємців у розробці або модернізації законодавчої бази;

- гарантія прав приватної власності та сприяння інтеграції між суб'єктами підприємництва;

- акцентування підприємців на необхідності збереження традицій та звичаїв у розвитку підприємницької діяльності як основи відродження сільських територій;

- формування соціальної відповідальності, інтелектуального, людського та соціального капіталу у сільській місцевості;
- впровадження механізмів пільгового кредитування, фінансування та допомоги в отриманні інвестицій.

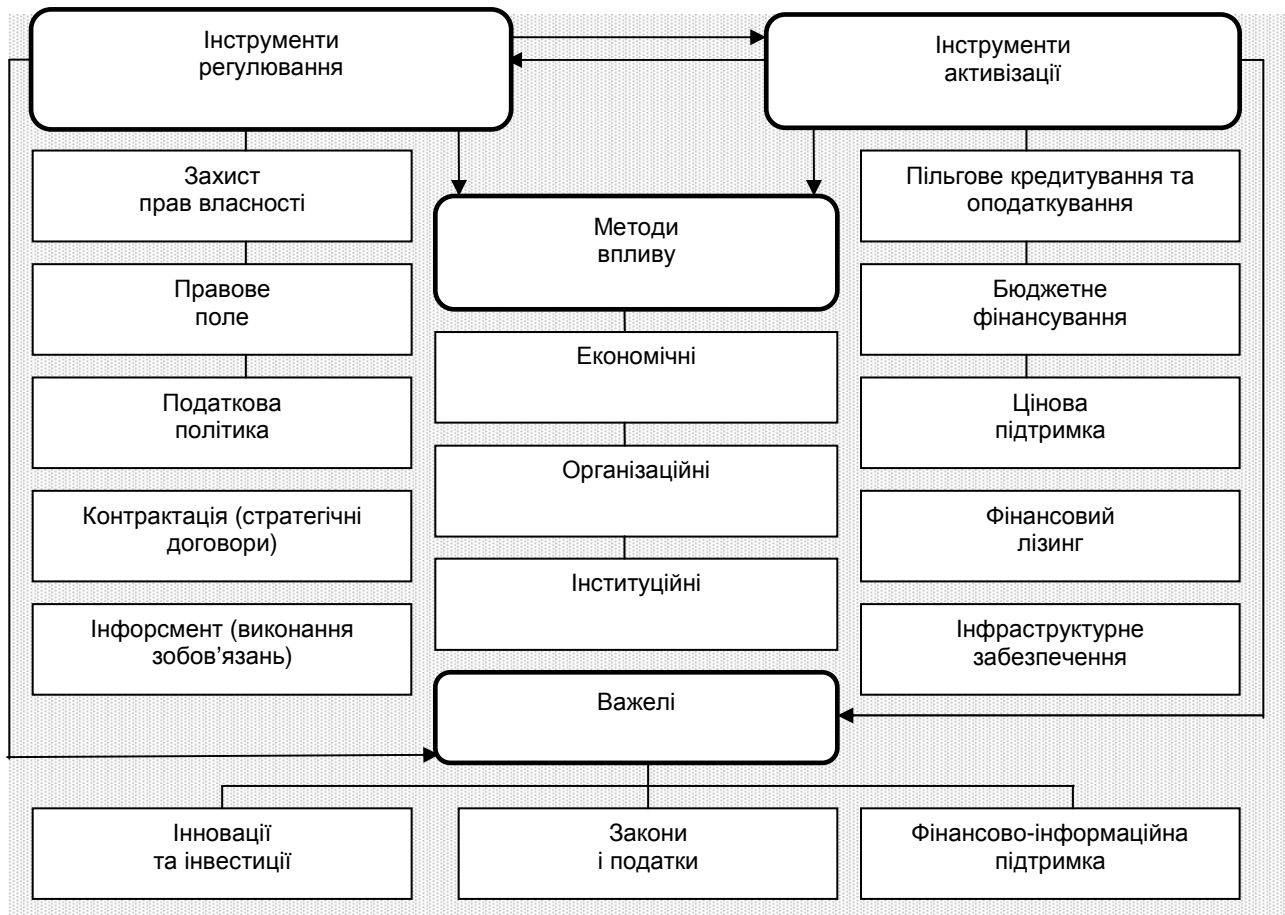

Рис. 1. Інструментарій механізму інституційного забезпечення розвитку сільського підприємництва

Джерело: власні дослідження

Застосування інституційних, організаційних та економічних методів впливу є основоположними у регулюванні виробничо-господарської діяльності сільських підприємницьких формувань, оскільки це дозволяє суттєво знизити ступінь невизначеності, ризику та прояву опортуністичної поведінки. Зокрема, в межах економічних методів передбачається формування таких чинників інституційного впливу, які сприяють покращенню результатів діяльності підприємницьких формувань. Досягнення стратегічних цілей на основі використання сукупності інституцій суспільно-політичного характеру лежить у площині організаційних методів. Інституційні методи є відображенням комплексного застосування адміністративних та правових регуляторів розвитку сільського підприємництва на основі застосування інституцій формального та неформального характеру.

Впровадження державних новацій до інституційної матриці розвитку сільського підприємництва зумовлює неадекватність реагування на такі зміни як з боку керівників підприємницьких формувань, так і їх партнерів. За таких умов необхідним є удосконалення механізму забезпечення виконання договірних зобов'язань у межах інституту контрактації у сільському підприємстві, яким передбачено поєднання стимулюючого і стримуючого інструментарію щодо можливості нівелювання негативних наслідків опортуністичної поведінки партнерів.

Важливого значення при цьому набуває формування електронної бази партнерів, з метою детального відстежування виконання ними договірних зобов'язань. У загальному вигляді така база має вигляд матриці, у якій кожна зі сторін носить своє змістовно-описове та числове значення співпраці з партнерами, зокрема:

- вертикальний стовпчик ($N_1 \dots N_m$) відображає загальну кількість партнерів;
- горизонтальний ($m_1 \dots m_n$) – кількість договорів, які укладені з визначеним партнером та загальну суму витрат ($s_1 \dots s_n$) (табл. 3).

Таблиця 3

Матриця визначення ефективності укладання договорів

Партнер	Кількість укладених договорів/сумарний обсяг витрат на виконання					Всього договорів:			
	m_1/s_1	m_2/s_2	m_3/s_3	...	m_n/s_n	укладені	витрати	виконані	витрати
N_1	A_{11}/S_{11}	A_{12}/S_{12}	A_{13}/S_{13}	...	A_{1n}/S_{1n}	$\sum A_{1y}$	$\sum S_{1y}$	$\sum A_{1e}$	$\sum S_{1e}$
N_2	A_{21}/S_{21}	A_{22}/S_{22}	A_{23}/S_{23}	...	A_{2n}/S_{2n}	$\sum A_{2y}$	$\sum S_{2y}$	$\sum A_{2e}$	$\sum S_{2e}$
N_3	A_{31}/S_{31}	A_{32}/S_{32}	A_{33}/S_{33}	...	A_{3n}/S_{3n}	$\sum A_{3y}$	$\sum S_{3y}$	$\sum A_{3e}$	$\sum S_{3e}$
...
N_m	A_{m1}/S_{m1}	A_{m2}/S_{m2}	A_{m3}/S_{m3}	...	A_{mn}/S_{mn}	$\sum A_{my}$	$\sum S_{my}$	$\sum A_{me}$	$\sum S_{me}$

Джерело: власні дослідження.

Відповідно до результатів заповнення електронної бази керівниками сільських підприємницьких формувань можуть застосовуватися стимулюючий інструментарій (до партнерів, що виконали всі умови визначені у договорі) та стримуючий (до партнерів, які ухиляються від виконання зобов'язань), яким передбачено формування інструментів впливу до кожного окремого етапу формування або виконання умов договору (рис. 2).

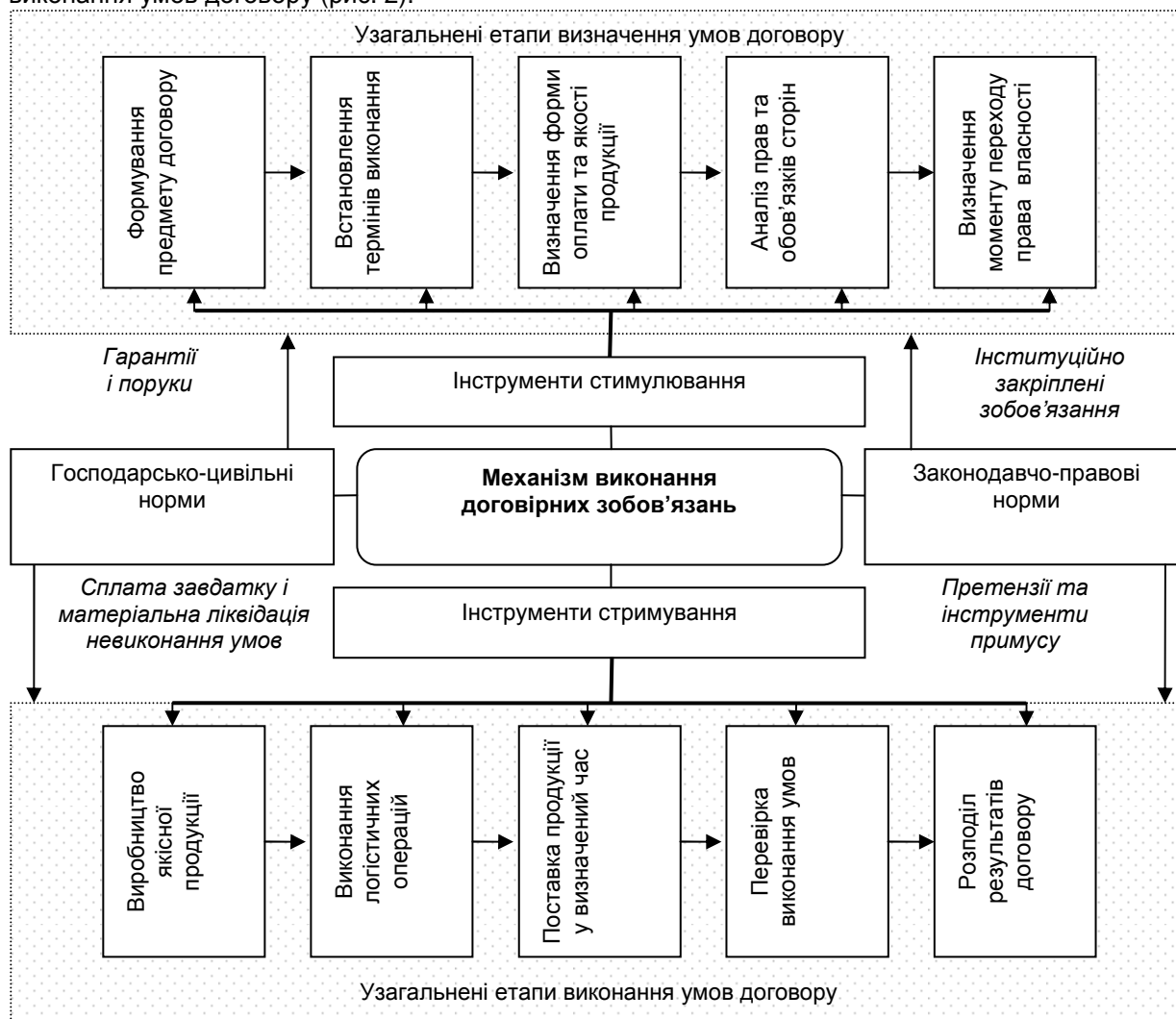

Рис. 2. Механізм виконання договірних зобов'язань у сільському підприємстві

Джерело: власні дослідження.

До елементів стимулюючого інструментарію виконання договірних зобов'язань запропоновано відносити сукупність умов, що впливають на формування позитивного іміджу підприємства, зокрема таких, як:

- 1) орієнтація на консенсус у визначенні умов договору партнером;
- 2) формування інституту довіри та використання методів заохочення партнерів;
- 3) інформаційний супровід на всіх етапах укладання договору;
- 4) високий ступінь соціальної відповідальності суб'єкта підприємницької діяльності у сільській місцевості;

5) удосконалення системи управління якістю виробництва продукції, товарів та послуг тощо.

До партнерів, що ухиляються від виконання зобов'язань, запропоновано застосовувати штрафні санкції, попередження та створювати на рівні підприємницького формування інституційні бар'єри, які формуються на основі застосування таких принципів, як:

1) принцип належного виконання умов договору: постійний контроль; використання короткострокових контрактних умов та ін.;

2) принцип покарання або суспільного осуду: порушення умов одного з пунктів договору зумовлює автоматичне оприлюднення інформації серед конкурентів та потенційних споживачів про недобросовісність одного з виконавців, що в кінцевому результаті ускладнює укладання договорів у майбутньому та суттєво псує імідж підприємця;

3) принцип обов'язковості: формування системи комплементарних інститутів (складових механізму інституційного забезпечення розвитку сільського підприємництва, що носять допоміжний характер) та нарощування конфліктності інституційних інтересів тощо.

Отже, враховуючи запропоновані підходи до удосконалення інструментарію механізму інституційного забезпечення (з урахуванням можливості представників інституту підприємництва брати активну участь у його формуванні) та визначення напрямів зниження опортуністичної поведінки партнерів, можна сформулювати стратегічні орієнтири розвитку сільського підприємництва на інституційних засадах (рис. 3).

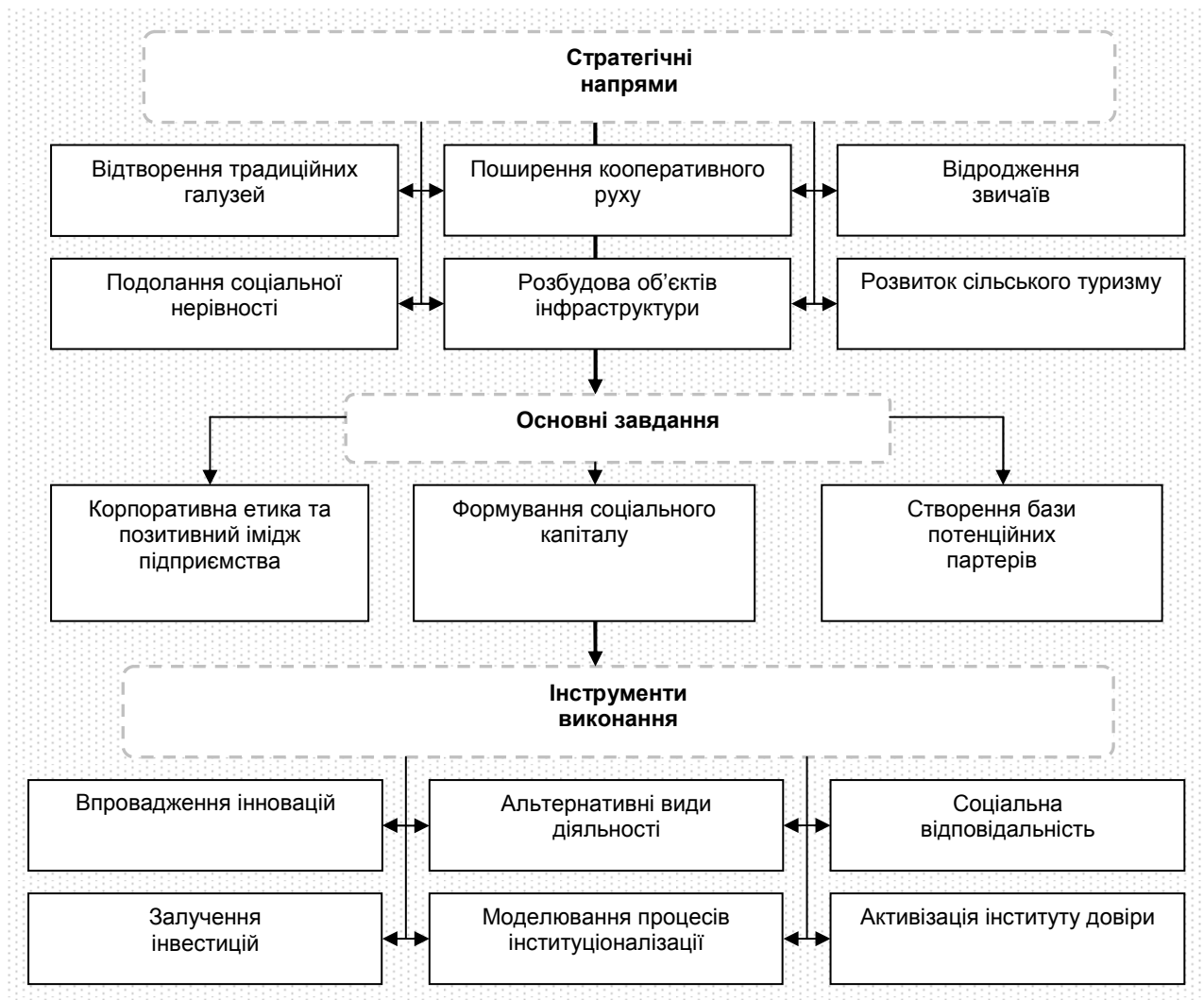

Рис. 3. Стратегічні орієнтири розвитку сільського підприємництва на інституційних засадах

Джерело: власні дослідження.

З метою досягнення стратегічної мети та завдань розвитку підприємництва в сільській місцевості в контексті зниження впливу інституційних бар'єрів та у напрямі ефективного регулювання діяльності необхідним є формування повноцінної інституційної бази, невід'ємними компонентами якої мають бути норми, правила та об'єкти інфраструктури, сукупність яких забезпечить координацію і організацію функцій забезпечення ефективного розвитку підприємницьких формувань та забезпечуватиме поступове відродження сільських територій.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективність розвитку сільського підприємництва залежить не лише від інституційної системи, але й від можливості ефективного комбінування її основних елементів. Удосконалення механізму інституційного забезпечення передбачає застосування інструментів регулювання та активізації розвитку сільського підприємництва. Оптимізація рівня трансакційних витрат є головною ціллю підприємницьких формувань, основним чинником зниження рівня яких є можливість уникнення проявів опортуністичної поведінки. Із цією метою запропоновано керівникам при виборі партнерів та подальшій співпраці з ними використовувати стимулюючий та стримуючий інструменти задля досягнення виконання договірних зобов'язань у межах інституту контрактиції.

Активність реалізації підприємницької ініціативи представниками сільської громади суттєво знижується у період впровадження інституційних змін державою. За таких умов формування макроекономічних важелів інституційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності у сільській місцевості повинно орієнтуватися на дотримання науково обґрунтованих принципів та методів щодо узгодження інтересів у напрямі підтримки формувань, а також безпосереднього забезпечення прозорої співпраці між суб'єктами підприємницької діяльності та представниками інститутів державної влади.

Література

1. Збарський В. К. Теоретичні аспекти підприємництва / В. К. Збарський, П. К. Канінський // Вісник СНАУ. Серія "Фінанси і кредит". – 2009. – № 1. – С. 171–177.
2. Зінчук Т.О. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки: світовий та європейський підхід / Т.О. Зінчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2016. - Вип. 4. - С. 132-137.
3. Ковальчук О. Д. Інституційні можливості розвитку агробізнесу в умовах реалізації угоди про асоціацію між Україною та ЄС / О. Д. Ковальчук // *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*. Warszawa. – 2016. – № 47(2). – С. 182-193
4. Куцмус Н. М. Інституційні засади формування європейської мережі сільського розвитку в контексті євроінтеграційного вибору України / Н. М. Куцмус // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія "Економіка та менеджмент". – 2010. – Вип. 6/2(42). – С. 62–68.
5. Лопатинський Ю.М. Базис інституційної трансформації аграрного сектора / Ю.М. Лопатинський // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2013. – Вип. 2/1, т. 18. – С. 8–11.
6. Малік М. Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 132–139.
7. Мороз О. О. Інституціональна система аграрної економіки України : монографія / О.О. Мороз. – Вінниця : УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2006. – 438 с.
8. Прокопа І.В. Господарська діяльність в аграрному секторі у контексті сільського розвитку / І.В. Прокопа // Трансформація сільського господарства і села. Ювілейний зб. наук. статей.. Львів.: ЛНАУ – 2010. – С.134–143.
9. Скидан О.В. Інституціональні засади формування аграрної політики України : монографія / О.В. Скидан. – Житомир : Полісся, 2010. – 308 с.
10. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку : монографія / О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2009. – 480 с.

References

1. Zbarskyi, V. and Kaninskyi, P. (2009), "Theoretical aspects of entrepreneurship", *Visnyk SNAU*, no. 1, pp. 171-177.
2. Zinchuk, T. (2016), "Search strategy at the beginning of growth inclusive rural economy: world and european approach", *Visnyk SNAU*, no. 4, pp. 132-137.
3. Kovalchuk, O. (2016), "Institutional opportunities of agribusiness development in conditions of the implementation of association between Ukraine and the EU Agreement", *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*. Warszawa, no. 47(2), pp. 182-193.
4. Kutsmus, N. (2010), "Institutional foundations of a European network of rural development in the context of European integration choice of Ukraine", *Visnyk SNAU*, no. 6/2(45), pp. 62-68.

5. Lopatynskiy, Yu. (2013), "Basis institutional transformation of the agricultural sector", *Visnyk Odessa I.I. Mechnikov National University*, no. 2/1(18), pp. 8-11.
6. Malik, M. (2010), "The institutionalization of the agricultural business, transformation and efficiency", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 132–139.
7. Moroz, O. (2006), *Institutsionalna systema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy* [Institutional System of Agricultural Economics Ukraine], monograph, UNIVERSUM–Vinnytsiya, Vinnytsia, Ukraine.
8. Prokopa, I. (2010), "Economic activity in the agricultural sector in the context of rural development", *Visnyk LNAU*, pp. 134–143.
9. Skydan, O. (2010), *Institutsionalna systema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy* [Institutional bases of formation of Agrarian Policy of Ukraine], monograph, Polissia, Zhytomyr, Ukraine.
10. Shpykuliak, O. (2009), *Institutsii ahrarnoho rynku* [Institutions of agricultural market], monograph, NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.

*Рецензент : д.е.н., професор Житомирського національного
агроекологічного університету В.В. Зіновчук*